

S.S.MƏMMƏDOVA*müəllim**e-mail: sabinanarmin@gmail.com*

DOI:10.48652/h5584-4838-8430-s

Bakı Slavyan Universiteti

(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 25)

**AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZM
VƏ TOLERANTLIQ - TARİXDƏN BU GÜNƏ***Açar sözlər: multikulturalizm, tolerantlıq, etnik kimlik, dini konfessiyalar, icma**Ключевые слова: мультикультурализм, толерантность, этническая идентичность, религиозные конфессии, общность**Key words: multiculturalism, tolerance, ethnic identity, religious denominations, community*

Azərbaycanın tarixi inkişafının xüsusiyyətləri, coğrafi mövqeyi, əhalisinin etnik tərkibi bu ərazidə müxtəlif dinlərin mövcud olmasına şərait yaratmışdır. Müxtəlif dövrlərdə bütpərəstlik, zərdüştilik, yəhudilik, xristianlıq, islam və bir çox başqa dini cərəyanlar bu və ya digər dərəcədə yayılaraq bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərmişlər. Azərbaycan Respublikasında müxtəlif dini konfessiyalar mövcuddur, lakin onların arasında əsas yeri İslam dini tutur. VII əsrin əvvəllərində Ərəbistan yarımadasında yaranan İslam dini tezliklə dünyanın böyük bir hissəsinə, o cümlədən Azərbaycana da yayıldı. Azərbaycan əhalisinin 95 faizindən çoxu islam dininə etiqad edir.

Azərbaycanda xristianlığın tarixi praktiki olaraq Alban kilsəsinin yaranması ilə başlayır. Ümumiyyətlə, bu kilsə xristian dininin tarixində xüsusi yer tutur. Qafqaz Albaniyasının ərazisi ilk xristian icmalarının doğulduğu yerlərdən biri hesab olunur. Alban-udi xristian dini icmasının qeydiyyata alınması öz xarakterinə, məzmununa, dini və siyasi əhəmiyyətinə görə əlamətdar hadisədir. Azərbaycanda xristianlıq pravoslavlıq, katoliklik və protestantlıq, eləcə də müxtəlif məzhəb icmaları ilə təmsil olunur. Azərbaycanda XIX əsrin əvvəllərindən Çar Rusiyasının bu bölgədə apardığı “köçürmə siyasəti” nəticəsində pravoslavlıq yayılmağa başladı. Bakıda ilk Roma-katolik kilsəsi 19-cu əsrin 50-ci illərində Çar Rusiyası tərəfindən hərbi katoliklərin Qafqaza sürgün edilməsi ilə əlaqədar yaranmışdır. Azərbaycanda yayılan ilk protestant təriqəti lüteranlıq olmuşdur. Ölkəmizdə lüteranlığın yaranması XIX əsrin birinci yarısında almanların və polyakların Cənubi Qafqaza köçürülməsi ilə bağlıdır (1).

Azərbaycan ilk insan məskənlərindən biri olmaqla, həm də tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşdığı ərazi və tolerantlığın beşiyidir. Bu fakt deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda minilliklər boyu formalaşmış tolerantlıq ənənələri zaman keçdikcə yeni xüsusiyyətlər qazanaraq bu coğrafi məkanda yaşayan insanların əsas keyfiyyətinə çevrilib.

Ölkəmizdə dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsi, dini sahədə sabitliyə nail olunması, dövlət səviyyəsində konfessiyalar arasında tolerantlıq mühitinin qorunub saxlanması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. O, ikinci dəfə hakimiyyətə gəldikdən sonra dövlət-din münasibətləri konsepsiyasına uyğun olaraq ölkədə tolerantlıq mühiti daha da möhkəmləndi, bu sahə də dövlət siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrildi. Tarixən müxtəlif dinlərin və mədəniyyətlərin qovuşduğu məkana çevrilmiş Azərbaycan bu gün bu funksiyaları uğurla yerinə yetirir. Hazırda Azərbaycan əhalisinin tərkibi həm etnik, həm də dini və konfessiya baxımından zəngindir. Amma xoşbəxtlikdən, müxtəlif dinlərin, dini-fəlsəfi cərəyanların geniş yayıldığı Azərbaycanda bütün tarixi dövrlərdə, etnik və dini icmalar arasında möhkəm tolerantlıq əlaqələri formalaşmış, milli, irqi və dini zəmində ayrı-seçkilik faktı belə olmamışdır. Tarixin müxtəlif

dövrələrində Azərbaycan ərazisində məskunlaşan dini-etnik qruplar nəinki burada özlərini yad hesab etməmiş, hətta yerli əhali ilə sıx birləşmiş, onlarla qohumluq əlaqələri qurmuşlar. Müxtəlif dini konfessiyaların nümayəndələri hər zaman Azərbaycan xalqı ilə həmrəylik nümayiş etdirmiş, vahid Vətənimizin azadlığı və rifahı uğrunda mübarizə aparmışlar. Azərbaycanın azadlığı və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə aparmış, bu yolda canlarından keçmiş Azərbaycan oğul və qızlarının, o cümlədən müxtəlif dini konfessiyaya mənsub vətəndaşlarımızın əbədi uyuduğu Şəhidlər Xiyabanı bu gün də təkcə andlar yeri kimi deyil, həm də qardaşlığımızın və tolerantlığımızın simvoludur. Vətənimizdə belə mükəmməl tolerantlıq mühitinin yaradılması onu göstərir ki, dini tolerantlıq İslam dininin və Azərbaycan xalqının səciyyəvi xüsusiyyəti və milli-mənəvi sərvətidir. Heydər Əliyev İslam dininin və Azərbaycan xalqının bu səciyyəvi keyfiyyətlərini mükəmməl şəkildə ifadə etmişdir: “Mən hesab edirəm ki, Azərbaycan xalqı özünə görə, təbiətinə, xasiyyətinə görə yüksək tolerantlıq hissində malikdir. Azərbaycan əhalisinin əksəriyyətinin etiqad etdiyi müsəlman dininin kökündə tolerantlıq dayanır”.

Heydər Əliyev də Azərbaycanda tolerantlıq mühitinin yaradılmasında digər dinlərin və xalqların xidmətlərini diqqətdən kənar qoymur və həmişə yüksək qiymətləndirirdi. Xalqımıza xas olan tolerantlığın daha da inkişaf etdirilməsi üçün ölkədə möhkəm hüquqi baza yaradılmışdır. Vətəndaşlarımızın vicdan azadlığı hüququ birbaşa Konstitusiyada təsbit olunub, “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanunda daha geniş əksini tapıb. Konstitusiyanın 48-ci maddəsinə əsasən, hər bir vətəndaşın vicdan azadlığı, dinə münasibətini sərbəst müəyyənləşdirmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini sərbəst ifadə etmək və yaymaq, dini ayinləri sərbəst şəkildə yerinə yetirmək hüququ vardır. Bundan əlavə, ölkədə tolerantlığın və dini dözümlülüyün gücləndirilməsi məqsədi ilə insan hüquq və azadlıqları, o cümlədən vicdan və dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericilik aktları beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılıb. Dövlət-din münasibətlərini tənzimləmək, dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericilik aktlarına əməl olunmasına nəzarəti həyata keçirmək məqsədilə 2001-ci ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Fərman imzalanmışdır.

Hər il noyabrın 16-da Azərbaycanda 1995-ci ildə YUNESKO-nun 50 illik yubileyi münasibətilə təsis edilmiş Beynəlxalq Tolerantlıq Günü qeyd olunur. Bu gün Azərbaycanda təkcə kilsə və sinaqoqlar deyil, həm də çoxsaylı xristian və yəhudi dini təhsil müəssisələri sərbəst, heç bir maneə olmadan fəaliyyət göstərir və Azərbaycan dövləti onlara qanun çərçivəsində lazımı dəstəyi göstərir. Azərbaycan xalqı təkcə Şərqdə deyil, bütün dünyada həmişə seçilib və bu gün də müxtəlif dinlərə, dini-fəlsəfi cərəyanlara qarşı özünəməxsus tolerant münasibəti ilə seçilir. Azərbaycanda tarixən formalaşmış mütərəqqi ənənələrə uyğun olaraq, müxtəlif dini konfessiyaların ibadət evlərinin tikintisi və bərpası müxtəlif dini icmaların nümayəndələrinin maddi və mənəvi dəstəyi ilə həyata keçirilir və bu məqsədlər üçün ianələr toplanır (2).

Tolerantlıq Azərbaycan xalqının özünəməxsus keyfiyyətidir. Bu gün demək olar ki, bütün dünyada bu həqiqət məmnunluqla qəbul edilir. Azərbaycan hökumətinin dinlə bağlı siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri də məhz tolerantlıqla bağlıdır. Azərbaycan dövlətinin din siyasətinin əsas məqsədi xalqımıza xas olan, minilliklər boyu formalaşmış tolerantlıq ənənələrini qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirmək, stimullaşdırmaq və yerli və beynəlxalq səviyyədə təbliğ etməkdir. Azərbaycan dövlətinin tolerantlıq prinsiplərinə münasibəti həm onun müxtəlif dinlərin nümayəndələrinə münasibətində, dini-tarixi abidələrin bərpasında, bu məsələlərlə bağlı beynəlxalq konfransların təşkilində, həm də milli qanunvericiliyin mahiyyətində özünü aydın şəkildə büruzə verir.

Hesablamalara görə, Azərbaycan əhalisinin təxminən 96 faizi müsəlmanlar, 4 faizi xristianlar, yəhudilər, bəhailər, hare krişnalər və digər dinlərin nümayəndələridir. Ölkə müsəlmanlarının təxminən 60-65 faizi şiələr, 35-40 faizi sünnilərdir. Xristianlığın demək olar ki, bütün cərəyanları ölkəmizdə təmsil olunur. Belə ki, Azərbaycanda pravoslav, katolik, lüteran və protestant kilsələrinin xristian parishionları, eləcə də tarixi alban kilsəsinin parishionları yaşayır. Ölkənin xristian əhalisinin əksəriyyəti Bakı, Sumqayıt, Gəncə şəhərlərində, həmçinin

Qax (Gürcü Pravoslav), İsmayılı, Gədəbəy, Qobustan (Molokanlar), Qəbələ və Oğuz rayonlarında (kənddə alban-udinlər) yaşayır. Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsi və Oğuz şəhərində). Katolik və lüteranların əksəriyyəti Bakı şəhərində yaşayır. Vaxtilə Şəmkir və Göygöl rayonlarında kompakt yaşayan lüteran almanlar İkinci Dünya Müharibəsi illərində Sovet hakimiyyəti tərəfindən deportasiya ediləblər. Digər protestant konfessiyalarına mənsub Azərbaycan sakinlərinin sayı bir neçə min nəfərdir. Bunlar əsasən baptistlər, adventistlər, pentikostallar, Yehovanın şahidləri və s. Onlar əsasən Bakı, Sumqayıt və Gəncə şəhərlərində məskunlaşılıblar.

Hazırda Azərbaycanda 2253 məscid, 16 kilsə, 7 sinaqoq fəaliyyət göstərir. 5 kilsə pravoslav icmasına (Bakıda 3, Gəncə və Xaçmazda hər biri 1), 4 gürcü pravoslav icmasına (Qax rayonunda), 1 kilsə lüteran, 1 katolik və 2 alban kilsəsinə aiddir - Udi dini icması. Yəhudilərin 2 sinaqoqu Bakıda, 2-si Oğuzda, 3-ü isə Quba rayonunun Krasnaya Sloboda kəndində yerləşir. Respublikada ibadət evləri ilə yanaşı, xristian və yəhudi dini təhsil müəssisələri, o cümlədən pravoslav kilsələri yanında bazar günləri məktəbləri, protestant icmaları üçün İncil kursları, ivrit dili kursları, yəhudi dini və mədəniyyəti və s. fəaliyyət göstərir. Dini qurumların yənidən dövlət qeydiyyatına alınması prosesi başlayandan (01.09.2009-cu il) bu gündək 975 dini qurum dövlət qeydiyyatına alınıb. Konfessional baxımdan onlardan 938-i İslam, 37-si isə qeyri-islam – 26 xristian; 8-yəhudi; 1-krişna; 2-bəhai təmayüllüdür (3).

Azərbaycan Respublikasının din sahəsində siyasəti cəmiyyətdə dinin mövcudluğunun müxtəlif formaları nəzərə alınmaqla fikir, söz və vicdan azadlığı prinsiplərinə əsaslanır. Eyni zamanda, dövlətimizin din sahəsində siyasəti beynəlxalq hüququn prinsip və normalarına, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə, ölkə Konstitusiyasına və digər hüquqi aktlara əsaslanır.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə mövcud olan dini bayramlar və müvafiq konfessiyalar üçün əlamətdar günlər münasibətilə müsəlmanlara, xristianlara və yəhudilərə müraciət edir, dini və milli bayramlarda insanlarla görüşür, dini bayramların daha da gücləndirilməsi istiqamətində dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlərin icrasına nəzarət edir. Hazırda tarixi məbədlərin bərpası və xalqımızın istifadəsinə verilməsi istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycanda dünya dinlərinin, onların müxtəlif qol və cərəyanlarının nümayəndələrinə öz əqidələrini sərbəst şəkildə etiraf etmək və yaymaq imkanı yaradılıb. Azərbaycan “tolerant ölkədən tolerant dünyaya” şüarının həyata keçirilməsinə nail olmağı qarşısına məqsəd qoyub. Azərbaycan üçün bu, təbii və zəruri prosesdir, çünki həm tarixi baxımdan, həm də beynəlxalq nüfuzunu və gələcək planlarını nəzərə alaraq qarşısına belə bir məqsəd qoymağa mənəvi haqqı var (2).

Azərbaycan hökuməti müxtəlif tərəflərin iştirakı ilə tolerantlığın, multikulturalizmin, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı üçün bir çox tədbirlər keçirir. Son on ildə Azərbaycan bu məsələlərə həsr olunmuş onlarla beynəlxalq və regional konfrans, forum və simpoziumların keçirildiyi ölkəyə çevrilib. Qürurla qeyd edə bilərik ki, bu gün beynəlxalq aləmdə Bakı şəhəri ilə bağlı iki ifadə çox tez-tez işlədilir: Mədəniyyətlərarası Dialoq üzrə Bakı Prosesi və Tolerantlığın Təşviqi üzrə Bakı Prosesi. Bundan əlavə, Azərbaycan tolerantlıq və multikulturalizm sahəsində təcrübəsini yaymaq və təbliğ etmək, habelə bu dəyərləri beynəlxalq aləmdə təbliğ etmək məqsədilə BMT, ATƏT, YUNESKO, İSESCO və digər beynəlxalq təşkilatlar da daxil olmaqla nüfuzlu təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir. Azərbaycanın din sahəsində dövlət siyasətinin beynəlxalq aləmdə təbliği, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqa ölkəmizin göstərdiyi dəstək, o cümlədən dinlərarası dialoq sahəsində ölkəmizin təcrübəsinin yayılması baxımından mühüm hadisələrdən biridir. Tolerantlıq mövzusunda 26-27 aprel 2010-cu ildə keçirilən Dünya Dini Liderlərinin Bakı Sammiti olmuşdur. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin və Rus Pravoslav Kilsəsinin təşəbbüsü ilə təşkil olunan bu Sammitin maliyyələşdirilməsini Azərbaycan hökuməti öz üzərinə götürüb. Sammitdə dünyanın nüfuzlu dini mərkəzlərinin nümayəndələri, o cümlədən rus pravoslav, gürcü pravoslav və erməni

qriqorian kilsələrinin rəhbərləri, Vatikanın, Konstantinopol Patriarxlığının və İslam dünyasının nüfuzlu din xadimləri iştirak ediblər.

Bu gün Qərbdə tolerantlıq ənənələrinin təbliği və yayılmasını əhəmiyyətsiz hesab edənlər var. Amma tolerantlıq qanunun aliliyinin məhsulu deyil, mədəni və mənəvi cəhətdən inkişaf etmiş cəmiyyətdir. Bugünkü Azərbaycanı və azərbaycanlıları fərqləndirən cəhət məhz budur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il yanvarın 10-da keçirilən iclasında 2016-cı ili Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edib. Prezident İlham Əliyev çıxışında qeyd edib: "Azərbaycan multikulturalizmlə bağlı çox böyük işlər görüb. Azərbaycan nümunəsi göstərir ki, multikulturalizm yaşayır. Baxmayaraq ki, bəzi siyasətçilər multikulturalizmin iflasa uğradığını iddia edirlər. Ola bilsin ki, hardasa uğursuzluğa düşər olub. Amma o, Azərbaycanda yaşayır, bu meyillər, ideyalar güclənir, cəmiyyətdən getdikcə daha çox dəstək alır, biz bu yolla gedəcəyik".

Bu gün Azərbaycan dünya birliyində humanizm, tolerantlıq və multikulturalizm prinsiplərinə sadıq dövlət kimi tanınır. Qərblə Şərqi, müxtəlif sivilizasiyaların qovşağında yerləşən Azərbaycanda qədim zamanlardan tarixi multikulturalizm və tolerantlıq ənənələri formalaşmış. Ölkəmiz tarixin müxtəlif dövrlərində müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, konfessiyaların nümayəndələrinin vətəninə çevrilib. Azərbaycanın Rusiya imperiyası tərəfindən zəbt edilməsi və rus çarizminin bölgədə köçürmə siyasəti həyata keçirməsi ölkənin etnodemoqrafik strukturunda yeni proseslərin və dəyişikliklərin başlanğıcını qoymuş, əksəriyyətinin tarixi vətəni Qafqazdan çox-çox uzaqlarda olan yeni etnik icmaların yaranmasına və formalaşmasına yol açdı. XIX əsrin əvvəllərindən rus əhalisinin Azərbaycana köçü başladı. Azərbaycan Rusiya imperiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra çarizm Rusiyanın müxtəlif quberniyalarından rus kəndlilərinin kütləvi şəkildə köçürülməsini və bölgədə rus məskənlərinin əsasını qoymuşdur. 1830-cu ildə çarizm Zaqafqaziyada rus kəndliləri - molokanlar, duxoborlar, iməciliklər və s. olan şizmatiklərin və təriqətçilərin köçürülməsi haqqında hökumət dekreti qəbul etdi. XIX əsrin 30-cu illərinin əvvəllərindən onların Azərbaycan ərazisinə köçürülməsinə başlandı. Azərbaycanda ilk rus məskənlərindən biri 1830-cu ildə Qarabağ quberniyasının Qızıl Kışlaq adlanan ərazisində salınıb. 1830-1850-ci illərdə Şimali Azərbaycan ərazisində rusların molokanlar, duxoborlar və başqa yaşayış məntəqələri yarandı: Vel (1838), Privolnoye (1839), Nikolaevskoye və Prişib (1840), Slavyanka (1844), İvanovka (1840), və s. (4). XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq çar administrasiyası pravoslav rus kəndlilərinin Azərbaycan ərazisinə köçürülməsini də təşviq etdi və bu, XX əsrin əvvəllərinə qədər həyata keçirildi. Həmçinin, 19-cu əsrin ikinci yarısı - 20-ci əsrin əvvəllərində neft və digər sənaye sahələrinin inkişafı ilə əlaqədar ruslar, ukraynalılar, belaruslar Azərbaycan şəhərlərinə, əsasən Bakıya köçmüşlər.

Bu illər ərzində rus köçkünləri ilə azərbaycanlı əhali arasında iqtisadi sahədə təcrübə mübadiləsi aparılmış, rus kəndliləri müxtəlif kənd təsərrüfatı bitkilərinin yerli sortlarını və onlara qulluq üsullarını azərbaycanlılardan mənimsəmiş, yerli suvarma üsullarından istifadə etmişlər. Azərbaycanlılar rus kəndlərində işlənmiş bəzi kənd təsərrüfatı məhsullarından, süd məhsullarından (kəsmik, xama) istifadə edirdilər. Rus köçkünləri öz mədəni-etnoqrafik xüsusiyyətlərini, adət-ənənələrini Azərbaycanda yaşayan nəsilləri tərəfindən bu günə qədər qorunub saxlamışdır.

Azərbaycandakı ən böyük Qərbi Avropa icmalarından biri alman icması idi. Alman icmasının yaranması, almanların Azərbaycan ərazisinə köçürülməsi və məskunlaşması XIX əsrin ilk onilliklərinə təsadüf edir. Qafqazın işğalından sonra rus çarizminin köçürmə siyasəti və Napoleon müharibələrindən sonra dağıdılmış Almaniyanın ağır iqtisadi vəziyyəti fonunda məzhəb hərəkatlarında, 1816-1818-ci illərdə Almaniyanın cənubundan, Vürtemberqdən Cənubi Qafqaza mühacir olan separatçı məzhəblərdən ibarət bir qrup alman kəndlisinin köçürülməsi baş verdi. 1819-cu ildə Şimali Azərbaycan ərazisində ilk alman koloniyaları Helenendorf və Annenfeld quruldu. Sonralar Azərbaycan ərazisində alman məskənlərinin sayı artdı və 20-ci əsrin əvvəllərində səkkizə çatdı - Helenendorf, Annenfeld, Georgsfeld, Alekseevka,

Orunfeld, Eigenfeld, Traubenfeld, Elizavetinka, əsasən, Göygöl, Şəmkir, Qazax, Tovuz, Ağstafa rayonlarında yerləşir (5). Alman kolonistləri kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri ilə məşğul olurdular, lakin onların əsas iqtisadi ixtisası üzümçülük və şərəbçilik idi. Alman koloniyalarında həm Forer qardaşlarının, həm də Hummel qardaşlarının böyük şərəb zavodları, eləcə də orta və kiçik sahibkar fermerlər fəaliyyət göstərirdi. Sovet dövründə, 1922-ci ildə alman məskənlərində “Konkordiya” şərəbçilik kooperativi yaradıldı. 1920-ci illərin ortalarına qədər bu kooperativin yurisdiksiyasında olan alman qəsəbələrində şərəb, distillə və brendi zavodları, şərəb və brendi zirzəmiləri fəaliyyət göstərirdi. 1920-ci illərin sonu - 1930-cu illərin əvvəllərindən sovet rəhbərliyi tərəfindən kənd təsərrüfatının kollektivləşdirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycanın bütün kəndlərində olduğu kimi, alman qəsəbələrində də kolxozlar yaradıldı. Azərbaycanın alman icmasının həyatında tarixi vətəndən uzaqda özünəməxsusluq rəmzi olan mədəni-mənəvi yaşama böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. 1920-ci illərin ortalarına qədər Azərbaycanda alman qəsəbələrində və Bakı şəhərində səkkiz alman məktəbi fəaliyyət göstərirdi. 1930-cu illərdə Helenendorfda iqtisadiyyatın bu sahələrində mütəxəssislər hazırlayan Üzümçülük və Şərəbçilik Texniki Məktəbi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanda, Bakı şəhərində, Yelenendorf (indiki Göygöl şəhəri) və Annenfeld (indiki Şəmkir şəhəri) koloniyaları, alman əsilli memarlar A.V.Eyxler və F.A.Lemkulun layihələri ilə ucaldılmış lüteran kilsələri tikilmişdir. Alman məskənlərinin mədəni həyatında maraqlı hadisələrdən biri də 1928-ci ildə Helenendorfda bu koloniyanın yerlisi, arxeoloq, pedaqoq Ya.İ.Qummelin təşkilatçılığı ilə Diyarşünaslıq Muzeyinin açılışı olmuşdur. 1940-cı ildə Helenendorf diyarşünaslıq muzeyində Sovet İttifaqında 800 illik yubileyi qeyd edilən dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə həsr olunmuş sərgi açılmışdır. J.İ.Hummel tərəfindən təşkil edilən bu sərgini bir çox alman kolonistləri ziyarət etmiş, bu da mədəniyyətlərin dialoqunun nümunələrindən olmuşdur. İki əsrə yaxın Azərbaycanda yaşayan alman əhalisinin tarixinin son səhifəsi 1941-ci ildə deportasiya prosesi olub, nəticədə bütün Sovetlər İttifaqında, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan almanlar Sovet rəhbərliyinin qərarları ilə Qazaxıstanın və Sibirin ucqar rayonlarına deportasiya ediləblər.

XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin əvvəllərində kapitalist münasibətlərinin inkişafı, neft bumu, sənayenin yüksəlişi və Azərbaycanda, əsasən, Bakıda məskunlaşma perspektivləri ilə əlaqədar Avropa xalqlarının nümayəndələri burada xidmət və məşğuliyyət yolu ilə məskunlaşdılar. 1926-cı il siyahıyaalınmasına əsasən, Azərbaycanda 13149 alman, 2460 polyak, 904 yunan, 569 latış, 285 litva, 168 eston, o cümlədən nisbətən az sayda fransız, italyan, çex, bolqar və s. Yaşayırdılar ki, onların da əksəriyyəti mühəndislər, alimlər, geoloqlar, memarlar, müəllimlər, həkimlər və işçilər idi (5).

Müasir Azərbaycanda Avropa icmalarının ölkəmizdə yaşamış mədəniyyət abidələri qorunur və bərpa olunur. Göygöldə və Şəmkində alman kolonistlərinin evləri və lüteran kilsələri bərpa edilmiş, 2010-cu ildə dövlətimizin başçısının tapşırığı ilə aparılan təmir-bərpa işlərindən sonra Bakıda keçmiş lüteran kilsəsinin binasının – Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının kamera və orqan musiqisi zalının açılışı olmuşdur. Bakıda “Kapelhaus” Alman-Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyəti fəaliyyət göstərir, burada mədəni tədbirlər, konsertlər, sərgilər, elmi seminarlar keçirilir. Bakıda alman və polşalı memarların layihələri ilə ucaldılmış memarlıq binaları qorunub saxlanılır. 2008-ci ildə Bakıda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə Müqəddəs Məryəm Katolik Kilsəsinin rəsmi açılış mərasimi olub. Bu, tolerantlığın, multikulturalizm siyasətinin, tarixi keçmişə, iki əsrə yaxın Azərbaycanda yaşamış Avropa birliklərinin mədəniyyətinə hörmətin daha bir nümunəsi və sübutudur.

Multikulturalizm mədəni müxtəlifliyin qorunması, mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsi siyasəti, tolerantlığa, dinc yanaşı yaşamağa, müxtəlif mədəniyyətlərin vahid cəmiyyətdə və dövlətdə qarşılıqlı fəaliyyətinə yönəlmiş demokratik dövlət konsepsiyasıdır. Tolerantlıq və multikulturalizm Azərbaycanda tarixi köklərə malikdir, müasir Azərbaycan

cəmiyyətinə inkişaf edir və dövlət səviyyəsində dəstəklənir. Respublikada müxtəlif millətlərin, mədəniyyətlərin və dinlərin nümayəndələrinin azad və dinc yaşaması üçün şərait yaradılmış, tarixi abidələr, məscidlər, kilsələr, məbədlər, sinaqoqlar qorunub saxlanılır və bərpa olunur. Azərbaycan cəmiyyətində özünəməxsus tolerantlıq, mədəniyyətlərə arası dialoq mühiti multikulturalizmin inkişafı modeli kimi diqqəti cəlb edir (6).

Beləliklə, hələ qədim dövrlərdən müxtəlif xalqlarının nümayəndələrinin ölkəmizdə məskunlaşması burada mövcud tolerant mühiti daha da gücləndirmiş, müasir dövrdə də Azərbaycanda yaşayan fərqli millətlərin nümayəndələri İkinci Qarabağ müharibəsində əsl dostluq və qardaşlıq nümayiş etdirərək Vətənimizin bütövlüyü uğrunda mübarizəyə qalxdılar, şəhid və qazi oldular. Milli həmrəylik göstərən Azərbaycan xalqı 44 günlük müharibədə zəfər qazanaraq həm də əbədi sevgi və doğmalığın simvoluna çevrildi.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan multikulturalizmi. / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi. Prezident Kitabxanası.
2. Multikulturalizmin Azərbaycan modeli. / MANERA az.
3. https://scwra.gov.az/az/view/pages/306?menu_id=83
4. Azərbaycan almanları. / Vikipediya.
5. Uğur. Almanlar Azərbaycanda /Xalq Cəbhəsi.- 2016.- 4 mart.- S.13.
6. Zeynalova S. |TREND news agency. 28 января 2016

S.S.Mammadova

Мультикультурализм и толерантность в Азербайджане на протяжении всей истории

Резюме

Исторические корни традиций мультикультурализма в Азербайджане уходят в глубокую древность. В статье рассматриваются особенности развития Азербайджана, его географическое положение, этнический состав населения, создание условий для существования различных религий на этой территории и др. проанализировано. В разное время различные этнические группы и многие другие религиозные течения в этой стране в той или иной степени распространялись и взаимодействовали друг с другом. В настоящее время в Азербайджанской Республике существуют различные меньшинства и множество религиозных конфессий, но основное место среди них занимает ислам. Статья посвящена тому, что страна, будучи полиэтничной и поликонфессиональной, имеет особое значение как пример как мультикультурализма, так и толерантности.

S.S.Mammadova

Multiculturalism and tolerance in Azerbaijan throughout the history

Summary

The historical roots of the traditions of multiculturalism in Azerbaijan go back to ancient times. The article discusses the features of the development of Azerbaijan, its geographical position, the ethnic composition of the population, the creation of conditions for the existence of different religions in this area, etc. analyzed. At different times, different ethnic groups and many other religious movements in this country have spread to one degree or another and interacted with each other. At present, there are various minorities and many religious denominations in the Republic of Azerbaijan, but Islam occupies the main place among them. The article is dedicated to the fact that the country, being multi-ethnic and multi-religious, is of particular importance as an example of both multiculturalism and tolerance.

Rəyçi: dos. İ.Quliyev

Redaksiyaya daxil olub: 01.03.2022